

فرهنگ مقاومت و شهادت در پدیدهٔ اربعین حسینی:
آراء و اندیشه‌های مقام معظم رهبری

طاها عشایری^۱، علی میرزاپور^۲

(تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۱۰/۱۰ - تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۵/۰۱/۰۳)

چکیده

هدف این پژوهش، تحلیل ابعاد فرهنگ مقاومت و شهادت در بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی دربارهٔ اربعین حسینی طی سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۴ است. روش تحقیق، تحلیل مضمون بوده و جامعه آماری، شامل تمام سخنرانی‌ها، پیام‌ها و بیانات رسمی ایشان دربارهٔ اربعین است که پس از غربالگری، ۳۴ سند به‌عنوان واحد تحلیل انتخاب شد. نتایج نشان داد که در اندیشهٔ رهبری، اربعین تنها آیین عزاداری نیست، بلکه پدیده‌ای تمدنی، هویت‌ساز و مقاومت‌محور با ریشه‌ای عمیق در مکتب کربلاست. بر اساس تحلیل انجام‌شده، چهار سطح تفسیری از اربعین در گفتمان ایشان قابل تشخیص است: ۱. سطح هویتی-وجودی: تجدید عهد با جهاد درونی و احیای هویت ولایت‌محور؛ ۲. سطح سیاسی-فرهنگی: نماد قوت نرم اسلام و وحدت امت در برابر تفرقه دشمن؛ ۳. سطح تمدنی: استمرار میراث روشنگرانهٔ حضرت زینب(س) و مقاومت فرهنگی؛ ۳. سطح معنوی-عملی: جلوه‌ای از شکر عملی از طریق خدمت، اخوت و مجاهدت. در نهایت، نتیجهٔ پژوهش نشان داد که اربعین در گفتمان

۱. دانشیار و عضو هیئت علمی جامعه‌شناسی، دانشکدهٔ علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران (نویسنده مسئول): t.ashayeri@uma.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکدهٔ علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران؛ Alimirzapour027@gmail.com

رهبری، حرکتی هوشمندانه و تمدن‌ساز است که با پیوند عشق معنوی و بصیرت اجتماعی، زمینه‌ساز بیداری امت اسلامی و تقویت سرمایه مقاومت در برابر سلطه فرهنگی جهانی است.

کلید واژه‌ها: تحلیل مضمون، فرهنگ مقاومت، جهاد وجودی، وحدت حسینی، حماسه اربعینی.

مقدمه و بیان مسئله

فرهنگ اینار و شهادت، یکی از مهم‌ترین و ارزشمندترین مؤلفه‌های فرهنگی و سرمایه‌های اجتماعی انقلاب اسلامی ایران محسوب می‌شود که از مبانی دین مقدس اسلام نشئت گرفته شده است. هدف اصلی این پژوهش، تبیین و تحلیل جایگاه و نقش فرهنگ شهادت از دیدگاه مقام معظم رهبری و تأثیر آن در شکل‌دهی به هویت انقلابی و دینی، تقویت و تداوم انقلاب اسلامی ایران است (احمدپور، ۱۴۰۳). پیاده‌روی اربعین حسینی را، می‌توان عظیم‌ترین تجمع انسانی تاریخ بشریت دانست؛ بنابراین بررسی ابعاد مختلف آن از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. اربعین حسینی به‌عنوان مهم‌ترین میعادگاه شیعیان و حتی سایر مسلمانان جهان، دارای ابعاد و ظرفیت‌های قابل توجهی است (غفاری هشتجین و محمدمیرزایی، ۱۴۰۰). پدیده اربعین، به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین تجمعات مسالمت‌آمیز و خودجوش جهان، فراتر از یک مراسم عزاداری مذهبی، به‌عنوان یک حرکت تمدنی اسلامی مورد توجه قرار گرفته است. این پدیده با جذب میلیون‌ها زائر از کشورهای مختلف به شهر کربلا در عراق، نه تنها بیانگر عمق عاطفه دینی است، بلکه نمادی از وحدت، هویت مشترک و مقاومت فرهنگی ارزش‌های اسلامی است. در این میان، فرهنگ مقاومت و شهادت، که در مکتب عاشورا و واقعه کربلا ریشه دارد، از دیدگاه مقام معظم رهبری هسته مرکزی این حرکت جهانی و به‌عنوان یک‌الگوی تمدن‌ساز مطرح می‌شود. مقام معظم رهبری در سال‌های متمادی، اربعین را نه به‌عنوان یک اتفاق عاطفی یا فرهنگی انزواگر، بلکه به‌عنوان یک «پدیده تمدنی» توصیف کرده‌اند که در آن، «نظامی از ارزش‌ها، همبستگی و خودسازمان‌دهی مردمی» شکل می‌گیرد

(خامنه‌ای، ۱۳۹۷). ایشان اربعین را «بزرگ‌ترین نمایش وحدت اسلامی» و «درسی از ایستادگی در برابر استکبار جهانی» می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۳۹۸). این دیدگاه، فراتر از سطح نمادین عزاداری، اربعین را به‌عنوان فضایی برای آزمون عملی تمدنی می‌خواند که در آن، فرهنگ مقاومت بر پایه فداکاری، خدمت‌گزاری، و ایمان به‌حق در عمل ظهور می‌یابد. این رویکرد، در اندیشه امام خمینی(ره) ریشه دارد که سال‌ها پیش، مکتب کربلا را به‌عنوان «سرچشمه مقاومت اسلامی» معرفی کرد و فریاد «یا لثارات الحسین» را «شعار جهانی ظالم‌ستیزی» خواند (خمینی، ۱۳۶۰، ج ۱۴: ۱۰۵). ایشان در کتاب حکومت اسلامی نیز تصریح می‌کنند که هدف از قیام اسلامی، بازگشت به «مکتب عاشورا» است؛ مکتبی که «شهید را زنده‌تر از زنده می‌داند» و از او به‌عنوان نیروی محرکه تغییر اجتماعی یاد می‌کند (خمینی، ۱۳۵۹: ۱۲۶). در این چارچوب، شهادت نه‌پایان، بلکه «آغاز بیداری جمعی» است و مقاومت، نه‌واکنشی منفعلانه، بلکه «راه‌یستی بر اساس حق و عدالت» محسوب می‌شود. در مطالعات علوم انسانی، پدیده‌هایی همچون اربعین معمولاً در چارچوب «رویدادهای مذهبی» یا «گردشگری زیارتی» تحلیل می‌شوند (فیشر، ۱۹۸۰؛ ری، ۲۰۰۴). با وجود این، دیدگاه مقام معظم رهبری این پدیده را فراتر از این چارچوب‌ها قرار داده و آن را در هسته یک‌تمدن جدید اسلامی جای می‌دهد که بر پایه «اراده جمعی»، «خدمت‌پذیری» و «ایستادگی بر حق» بنا شده است. این دیدگاه، با نظریه‌های معاصر درباره «فرهنگ‌های مقاومت و سرمایه اجتماعی هم‌پوشانی دارد (اسکوت، ۱۹۹۰؛ پاتنام، ۲۰۰۰). بر این اساس، هدف اصلی تحقیق بررسی فرهنگ مقاومت و شهادت در پدیده اربعین در آراء و اندیشه‌های مقام معظم رهبری به‌روش تحلیل مضمون در فاصله زمانی ۱۳۹۳ الی ۱۴۰۴ است.

رویکردهای نظری

فرهنگ مقاومت: «فرهنگ مقاومت»، به‌مجموعه‌ای از باورها، ارزش‌ها، شیوه‌های زندگی و رفتارهای جمعی گفته می‌شود که در آن، انسان با تکیه بر ایمان، آگاهی و اراده در برابر ظلم، انحراف، تسلیم‌طلبی و فشارهای داخلی و خارجی ایستادگی فعال

دارد و برای دفاع از حق، عدالت و هویت دینی خود، آماده فداکاری و تداوم مبارزه است. مقام معظم رهبری در سخنرانی با زائران اربعین (۲۸ آبان ۱۳۹۸)، فرمودند: فرهنگ مقاومت، یعنی اینکه هیچ وقت زانو نزنیم، هیچ وقت در برابر ظلم و ستم تسلیم نشویم، هیچ وقت از خط خود دست بر نداریم... این فرهنگ از مکتب کربلا آمده است. همچنین، ایشان در اجلاس رهبران جنبش مقاومت (۲۰ دی ۱۳۹۷)، تصریح کردند: فرهنگ مقاومت، یعنی فرهنگی که در آن، قدرت با حق همراه باشد، نه با زور و ستم (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: پایگاه دفتر رهبری).

فرهنگ شهادت: «فرهنگ شهادت»، فرهنگی است که در آن، شهادت (کشته شدن در راه حق و دفاع از دین و مستضعفان) نه به عنوان یک پایان غم‌انگیز، بلکه به عنوان بالاترین شکل حیات معنوی و اجتماعی درک می‌شود؛ فرهنگی که فرد را از خودخواهی و ترس از مرگ رهایی بخشد و او را به سوی ایثار، ایمان و مسئولیت‌پذیری جمعی سوق دهد. امام خمینی (ره) در صحیفه نور می‌فرمایند: ما اهل کربلا هستیم؛ کربلا یعنی شهادت‌طلبی، یعنی آمادگی برای فداکاری در راه خدا و دفاع از دین (امام خمینی، ج ۱۴: ۱۰۵). مقام معظم رهبری نیز شهادت را «عنصر زنده تمدن اسلامی» خوانده‌اند و گفته‌اند: در اسلام، شهید زنده‌تر از زنده است... فرهنگ شهادت، یعنی اینکه بتوانیم برای دفاع از ارزش‌های خود، جان خود را فدای حق کنیم.

پدیده اربعین حسینی: پدیده اربعین حسینی، به حرکت خودجوش، مسالمت‌آمیز و جهانی میلیون‌ها زائر از سراسر جهان به سوی کربلا گفته می‌شود که در چهلمین روز شهادت امام حسین (ع) و یارانش انجام می‌شود. این پدیده، فراتر از یک عمل عبادی یا عزاداری سنتی، نمادی از وحدت اسلامی، مقاومت فرهنگی و تمدن‌سازی بر پایه عدالت و حق است. مقام معظم رهبری در سخنرانی با زائران بازگشته از عراق (۲۸ آبان ۱۳۹۷) فرمودند: اربعین یک پدیده تمدنی است؛ نمایی از قدرت معنوی امتی که بر پایه عشق به حق پیوند خورده است... این حرکت، درسی از مقاومت، خدمت‌گزاری و وحدت است. همچنین، ایشان در دیدار با زائران اربعین سال ۱۳۹۸ گفتند: اربعین، بزرگ‌ترین تجمع مسالمت‌آمیز جهان است که بدون هیچ برنامه‌ریزی دولتی، فقط با

ایمان مردم شکل گرفته است. این یعنی، تمدن اسلامی زنده است (خامنه‌ای، ۱۳۹۸).

پیشینه تجربی تحقیق

موسوی و بیات (۱۳۹۷) در تحقیقی با عنوان «کاوشی در آیین پیاده‌روی اربعین حسینی و اثرگذاری کارکردهای اجتماعی و سیاسی آن»، نشان می‌دهند که پیاده‌روی اربعین به‌عنوان یک پدیده دینی-اجتماعی، در دوبعد سیاسی (مقاومت، وحدت، استکبارستیزی) و اجتماعی (هویت‌یابی، اصلاح جامعه، زمینه‌سازی ظهور) اثرگذار است و باعث تعامل و اثرگذاری متقابل زائران می‌شود. آقایی و غفاری هش‌جین (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «پیاده‌روی اربعین حسینی به‌مثابه جنبش اجتماعی»، با استفاده از نظریه چارلز تیلی اثبات می‌کنند که این رویداد، دارای تمام مؤلفه‌های یک جنبش اجتماعی عظیم، از جمله استمرار، وحدت، تعداد و تعهد است. پرویش (۱۳۹۸) در مقاله «بررسی ظرفیت‌های تمدن‌سازی در جهان اسلام با تکیه بر پیاده‌روی اربعین» نشان می‌دهد که اربعین ظرفیت منحصر به فردی در همگرایی جوامع اسلامی و ارائه الگوی تمدن نوین اسلامی دارد. اکوانی (۱۳۹۹) در تحقیق «بررسی تأثیر راهپیمایی اربعین حسینی در ترویج فرهنگ حسینی و تمدن شیعی»، تأکید می‌کند که این مراسم با ترویج فرهنگ‌های ایثار، وحدت، مبارزه با ظلم و طاغوت‌ستیزی، فرهنگ شیعی را در جهان معرفی و تقویت می‌کند. غفاری هش‌جین و محمد میرزائی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «ابعاد و ظرفیت‌های ضد استکباری پیاده‌روی اربعین حسینی»، نشان می‌دهند که این راهپیمایی ظرفیت بالایی برای ترویج استکبارستیزی، گسترش بیداری اسلامی و تقویت مؤلفه‌هایی، چون وحدت، عزت و دفاع از مظلومین دارد. غیائی و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعه «واکاوی اثرهای مناسک دینی در زیست خانوادگی؛ مورد مطالعه آیین پیاده‌روی زیارت اربعین حسینی»، به این نتیجه می‌رسند که مشارکت خانوادگی در اربعین، به تقویت عقلانیت تمدن‌ساز، کارآمدی در عرصه‌های مختلف، پویایی خانواده و تثبیت هویت الهی منجر می‌شود. نیستانی و همکاران (۱۴۰۲) در «تحلیلی جامعه‌شناختی بر کارکردهای تمدنی راهپیمایی اربعین امام حسین (علیه‌السلام)»، نشان می‌دهند که این رویداد،

دارای کارکردهای تمدنی در سه بعد اجتماعی (هویت‌بخشی، انسجام)، اخلاقی (معنویت، خودسازی) و سیاسی (اقتدارآفرینی، وحدت جهان اسلام) است. گل محمدی و متقی (۱۴۰۲) در مقاله «نقش راهپیمایی اربعین در دیپلماسی عمومی ایران»، تأکید می‌کنند که اربعین با ترویج فرهنگ مقاومت و وحدت اسلامی، قدرت نرم ایران را تقویت کرده و نقش مؤثری در دیپلماسی عمومی و تنظیم روابط با کشورهای اسلامی دارد. اردو و عرب‌زاده (۱۴۰۲) در پژوهش «تجلی اربعین حسینی از منظر ولایتمداری»، نتیجه می‌گیرند که این رویداد، تجلی‌بخش وفاداری به ولایت و تقویت هویت اسلامی است. حمیدی و همکاران (۱۴۰۲) در مطالعه «بررسی دستاوردهای اجتماعی-حقوقی مراسم اربعین حسینی (ع) با تأکید بر مقوله سرمایه اجتماعی»، نشان می‌دهند که اربعین به تقویت سرمایه اجتماعی، افزایش اعتماد، انفاق، کاهش جرم و ترویج صلح بین‌المللی منجر می‌شود. موسوی و موسوی (۱۴۰۳) در تحقیق «هویت و کارکرد اربعین حسینی در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای»، نتیجه می‌گیرند که اربعین به‌عنوان پروژه‌ای فرهنگی-سیاسی، همبستگی ملی و اسلامی را تقویت و زمینه‌ساز ظهور قائم آل محمد (عج) است. صادق‌زاده (۱۴۰۴) در مقاله «دیپلماسی گفتمانی اربعین؛ نقشه راه جهانی‌شدن فرهنگ حسینی با تأکید بر بیانات مقام معظم رهبری»، شش مضمون دیپلماسی‌بیداری، وحدت، نهضتی، فرهنگی، رسانه‌ای و عمومی را استخراج کرده و نشان می‌دهد که اربعین، ابزار قدرتمندی در تبیین اسلام اصیل در عرصه جهانی است.

نظریه مقاومت و شهادت در فرهنگ اربعینی

فرهنگ مقاومت و پایداری، جهاد و شهادت از عناصر فرهنگ انقلاب اسلامی ایران است که کارآمدترین و شورانگیزترین پدیده‌ها را در عرصه دفاع مقدس و در صحنه‌های بین‌المللی و مدیریت جامعه، به‌جهانیان نشان داده است (صبوری کزج و همکاران، ۱۴۰۱)، زیارت یکی از کهن‌ترین مناسک دینی و آیین‌های مذهبی محسوب می‌شود که ارتباط نزدیکی با خانواده دارد. خانواده از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی در هرجامعه محسوب می‌شود. اجتماعی‌شدن در فرهنگ اسلامی، همراه با الگوسازی و

الگو برداری از اجتماع کوچک و گرم و پرمحبت خانواده صورت می‌گیرد (غیائی و همکاران، ۱۴۰۰). پدیده اربعین حسینی، روشنگر مکتب اسلام و بیانگر فرهنگ عاشورایی است. ایام اربعین، تداعی گر واقعه کربلاست. واقعه‌ای که تمام عالمیان در عزای آن ماتم گرفته و پیوسته گریستند. شعایر اربعین سرشار از مکارم اخلاقی و به‌همگان از هردین و مسلکی که باشند، انسانیت را تعلیم می‌دهد. اربعین به ما می‌آموزد که رشد و تعالی آدمی، تنها با ولایت‌مداری حجت خدا در روی زمین به‌کمال می‌رسد. در حقیقت، جانشین خداوند متعال، مظهر سلطه و قدرت عادلانه الهی است و همه فعالیت‌های فکری و عملی را رهبری و تدبیر می‌کند که با ولایت خداوند و جانشینان او، اتحاد، انسجام و استقلال مسلمین عملاً تبلور می‌یابد (اردو و عربزاده، ۱۴۰۲). در اندیشه اسلامی، «مقاومت» و «شهادت» نه صرفاً واکنش‌های تاریخی به‌ظلم، بلکه عناصر بنیادین یک سیستم اخلاقی - تمدنی مبتنی برحق، عدالت و وحدت الهی هستند. این دو مفهوم، در واقعه عاشورای حسینی به‌اوج تمدنی خود می‌رسند؛ چراکه قیام امام حسین علیه السلام نه یک شورش سیاسی، بلکه یک‌حرکت تمدن‌آفرین برای نجات اسلام از انحراف و بازگرداندن جامعه به‌مسیر عدل الهی بود. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، با استناد به آیه «وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزِنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» (آل عمران: ۱۳۹)، تصریح می‌کند که «ایمان واقعی، همواره همراه با ایستادگی در برابر باطل است» (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۳: ۱۲۴). این ایستادگی، همان «مقاومت» است که در عاشورا به‌صورت نهایی و فداکارانه تجلی یافت. امام خمینی (ره) این مقاومت را «نخستین وظیفه مسلمان» خواند و گفت: ما اهل کربلا هستیم؛ کربلا یعنی اینکه در برابر ظلم زانو نزنیم، حتی اگر تنها باشیم... قیام حسین علیه السلام تنها یک‌واقعه نیست، بلکه یک‌مکتب است (خمینی، ۱۳۶۰: ۱۰۵).

امام خمینی (ره)، پیش‌تاز نگرش پویا به‌مفهوم «شهادت»، به‌مثابه یکی از آموزه‌های اجتماعی اسلام بود؛ به‌گونه‌ای که ماحصل تلاش فکری ایشان در شکل «فرهنگ شهادت‌طلبی» در جامعه ایران معاصر، به‌ویژه در میان «رزمندگان اسلام» در دوران دفاع مقدس متجلی شد (زیرکی حیدری و الماسی، ۱۳۹۵). از دیدگاه ایشان، شهادت در راه حق، بالاترین شکل «خدمت به‌خدا و بندگانش» محسوب می‌شود. او در کتاب حکومت

اسلامی می‌نویسد: خون شهدا، جانِ اسلام و جامعهٔ اسلامی است... جامعه‌ای که شهادت طلب باشد، هرگز تسخیر نخواهد شد (خمینی، ۱۳۵۹: ۱۲۶). این دیدگاه در اندیشهٔ شهید مطهری نیز با عمق فلسفی بیشتری بازتاب یافته است. وی در کتاب شهادت توضیح می‌دهد که «شهادت اسلامی، برخلاف تصورات غربی از فداکاری، نه‌نابودی، بلکه تولید حیات اجتماعی و معنوی است» (مطهری، ۱۳۶۰: ۴۲). وی اشاره می‌کند که اگر اسلام فقط با قرآن و نماز زنده می‌ماند، پس از سدها محو می‌شد؛ ولی «خون حسین علیه‌السلام، آن را همواره تازه و زنده نگه‌داشت» (مطهری، ۱۳۶۰: ۷۸). این نگاه، شهادت را به‌عنوان عامل پویایی تمدن اسلامی معرفی می‌کند. مهم‌ترین ظرفیت اربعین حسینی، همگرایی جوامع اسلامی است؛ چراکه پیاده‌روی اربعین، مختص یک‌مذهب یا فرقه نمی‌باشد، بلکه خیل عظیمی از مردم تحت لوای پرچم اسلام در آن حضور دارند (پرویش، ۱۳۹۸). در عصر حاضر، مقام معظم رهبری این نظریهٔ یکپارچه از مقاومت و شهادت را به‌صورت گفتمانی جهانی بازتولید کرده‌اند. ایشان فرموده‌اند: فرهنگ مقاومت و شهادت، یعنی اینکه بدانیم برای دفاع از حق، باید آمادهٔ جان‌دادن باشیم... این فرهنگ در عاشورا شکل گرفت و تا ابد، نور راه جوامع ستم‌دیده خواهد بود (خامنه‌ای، ۱۳۹۵). همچنین رهبری، عاشورا را «اولین و الگوی اصلی مقاومت اسلامی» خوانده و تصریح کرده‌اند: هر حرکت که امروز در جهان اسلام بر ضد استکبار است، ریشه در کربلا دارد (خامنه‌ای، ۱۳۹۷). بنابراین، در اندیشهٔ اسلامی، نظریهٔ مقاومت و شهادت، دارای سه ویژگی کلیدی است:

۱. الگوبرداری از عاشورا به‌مثابهٔ تمثیلی از مبارزهٔ حق با باطل؛
 ۲. شهادت‌محوری به‌مثابهٔ موتور محرکهٔ بیداری اجتماعی و حفظ هویت دینی؛
 ۳. مقاومت فرهنگی به‌مثابهٔ استراتژی پایدار در برابر نابودی ارزش‌های اسلامی.
- این نظریه، نه یک‌ایدئولوژی گذرا، بلکه «فرهنگی زنده» است که در پدیده‌هایی چون اربعین، جامعهٔ مقاومت‌محور معاصر را نمایان می‌سازد؛ جامعه‌ای که بر پایهٔ عشق به‌حق، آمادهٔ فداکاری و ایستادگی است. چنان‌که رهبری تأکید می‌کنند: «کربلا مُرده نیست؛ هر روز زنده‌تر می‌شود» (خامنه‌ای، ۱۳۹۸).

روش تحقیق

روش تحقیق این مقاله، مبتنی بر تحلیل مضمون بوده و هدف، استخراج و طبقه‌بندی مضامین عمیق و ابعاد نهادینه‌شده در سخنرانی‌های رهبری درباره پدیده اربعین است. جامعه آماری این پژوهش، شامل تمام سخنرانی‌های تلویزیونی، بیانات عمومی و پیام‌های رسمی مقام معظم رهبری است که در بازه زمانی ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۴ درباره راه‌پیمایی اربعین و مفاهیم مرتبط با آن، از جمله زیارت، وحدت، مقاومت، فداکاری و شهادت منتشر شده است. حجم نمونه در این پژوهش با توجه به رویکرد کیفی و هدف‌مند تحلیل مضمون، تمام سخنرانی‌های موجود در پایگاه رسمی (farsi.khamenei.ir) درباره «حماسه راه‌پیمایی اربعین» و «اربعین حسینی» است که پس از غربالگری اولیه، ۳۴ سند متنی مستند به‌عنوان واحد تحلیل انتخاب شدند. معیار ورود به‌نمونه‌گیری، مرتبط‌بودن مستقیم متن با مفاهیم اربعین، زیارت حسینی، و تبیین جهاد معنوی و تمدنی براساس تعریف رهبری بود؛ معیار خروج نیز عدم حضور جنبه تحلیلی یا تبیینی درباره اربعین، مانند ذکر سرسری بدون محتوای مفهومی محسوب می‌شد. شیوه تحلیل، با رویکردی تفکیک‌گرایانه-تفسیری صورت گرفت: ابتدا متن‌ها خط‌به‌خط خوانده شدند، سپس مضامین اولیه استخراج و در چارچوب مفاهیم کلیدی «هویت معنوی»، «مقاومت فرهنگی»، «وحدت عملی» و «تمدن‌سازی» دسته‌بندی شدند. در نهایت، ساختار نظری مقاله بر اساس بازآفرینی تحلیلی این مضامین با حفظ وفاداری به متن و بدون الحاق خوانش غیربومی شکل یافت. تمام داده‌ها از پایگاه رسمی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (farsi.khamenei.ir) دانلود و با استناد کامل به منابع، مورد تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌های تحقیق

۱. راه‌پیمایی اربعین به‌مثابه نمادی از قدرت ایمان جمعی

«این روزها روزهای نزدیک به اربعین است. پدیده بی‌نظیر و بی‌سابقه‌ای هم در این سالهای اخیر به‌وجود آمده و آن، پیاده‌روی میان نجف و کربلا یا بعضی از

شهرهای دورتر از نجف تا کربلا است؛ بعضی از بصره، بعضی از مرز، بعضی از شهرهای دیگر، پیاده راه می‌افتند و حرکت می‌کنند. این حرکت حرکت عشق و ایمان است... این کسانی که این راه را طی کردند و این حرکت عاشقانه را و مؤمنانه را دارند انجام می‌دهند، واقعاً دارند حسنه‌ای را انجام می‌دهند. این یک شعار بزرگ است، لا تُجَلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ، این بلاشک جزو شعائرالله است... حرکت عظیم مردم از ایران، از کشورهای دیگر اسلامی، از هند، از اروپا، حتی از آمریکا... مردم عراق هم انصافاً با کمال بزرگواری و محبت پذیرایی می‌کنند... این ضوابط [دولتی] را حتماً بایستی رعایت کنند» (بیانات در ابتدای درس خارج فقه درباره پیاده‌روی اربعین، ۱۳۹۴/۰۹/۰۹).

رهبری تأکید می‌کند که این راه‌پیمایی، پدیده‌ای بی‌سابقه و الهی است که در دل جهانی مادی‌نگر، نمادی از ترکیب عقل و عشق، ایمان و شهادت جمعی خلق کرده است. این حرکت، نه یک مراسم سنتی، بلکه یک‌شعیره الهی محسوب می‌شود که از انسجام معنوی پیروان اهل‌بیت علیهم‌السلام سرچشمه می‌گیرد و گستره‌ای فراتر از مرزهای قومی و فرقی دارد. رهبری، ضمن تقدیر از میهمان‌نوازی مردم عراق، ضرورت رعایت چارچوب‌های امنیتی و دولتی را برای حفظ این نعمت الهی برجسته می‌سازد.

۲. نماد وحدت اسلامی در برابر فتنه‌های تفرقه

«حادثه عجیبی بود حادثه امسال اربعین کربلا. این راه را دشمنان اسلام و دشمنان اهل‌بیت به خیال خود مسدود کرده بودند. ببینید چه حرکت عظیمی اتفاق افتاد! وقتی حتی جسمها در کنار هم قرار می‌گیرد، این جور انعکاس پیدا می‌کند... امسال شما ملاحظه کردید در اربعین حسینی میلیون‌ها انسان در کنار هم قرار گرفتند؛ خود این حرکت عظیم یک جمعی از مسلمانها - البته مخصوص شیعه نبود، سنی‌ها هم بودند - که در دنیا انعکاس پیدا کرد... لازم میدانم از دولت، ملت و عشایر عراق که در آزمون بسیار مهم راه‌پیمایی اربعین خدمت کردند، گرم و

بزرگواری نشان دادند، تشکر کنم» (بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان بیست و هشتمین کنفرانس بین‌المللی وحدت اسلامی، ۱۳۹۳/۱۰/۱۹).

رهبری، راه‌پیمایی اربعین را نمونه‌ای ملموس از وحدت اسلامی می‌داند که با وجود برنامه‌ریزی‌های نظام‌مند دشمن برای کم‌رنگ کردن حضور جمعی و فرقه‌ای کردن امت نه تنها تحقق یافته، بلکه در دنیا به‌عنوان «بزرگ‌ترین گردهمایی جهان» شناخته شده است. این حضور در کنار هم، تنها حضور فیزیکی نیست، بلکه نمایانگر وحدت روحی و آرمانی میان شیعیان و سنیان و سایر مسلمانان عالم است.

۳. نماد همت ملی و مقاومت فرهنگی در برابر جبهه دشمن

«ملت ما عزم راسخ خود را هم در تحمل برخی مشکلاتی که برای او وجود داشت نشان داد، هم در روز بیست‌ودوم بهمن، در روز قدس و در راه‌پیمایی عظیم اربعین این عزم را، این همت را از خود بروز داد و نشان داد» (پیام نوروزی به مناسبت آغاز سال ۱۳۹۴، ۱۳۹۴/۰۱/۰۱).

رهبری، راه‌پیمایی اربعین را در ردیف روزهای بزرگ ملی ایران، نظیر ۲۲ بهمن و روز قدس، می‌شمارد و آن را نشانه‌ای از عزم راسخ و همت ملت می‌داند که در کنار مقاومت سیاسی و نظامی، مقاومت فرهنگی‌اش را نیز در عرصه‌های بین‌المللی رخنه‌گر می‌کند.

۴. نماد عشق همراه با بصیرت

«شما ببینید برای اینکه ده هزار نفر، پنجاه هزار نفر را یک‌جا جمع کنند، چقدر تلاش تبلیغاتی در دنیا انجام می‌گیرد، آخرش هم نمی‌شود... اینجا با وجود موانع فراوان، از ایران فقط دو میلیون نفر برای پیاده‌روی هشتاد کیلومتری... بلند می‌شوند می‌روند کربلا... این یک حادثه الهی است... این نشان‌دهنده این است که این راه، راه عشق است؛ متها نه عشق مجنونانه، عشق همراه بصیرت؛ مثل عشق اولیا به خدا... این حبّ و این عشق، عشق همراه با بصیرت است؛ می‌داند، می‌فهمد و این جاذبه او را میکشد» (بیانات در دیدار بسیجیان، ۱۳۹۵/۰۹/۰۳).

رهبری، گستره راه‌پیمایی اربعین را نمادی از عشق معنوی همراه با بصیرت اسلامی می‌داند که برخلاف عشق‌های عاطفی و کورکورانه، در شناخت قلبی و باور به ولایت ریشه دارد و همین، توانست میلیون‌ها نفر را بدون تبلیغات گسترده و با وجود موانع امنیتی و فیزیکی، در مسیری طولانی حرکت دهد.

۵. نماد قدرت فعلاً و رسانه‌ای بی‌همتا در عالم بشریت

«یکی از مصادیق قوت را امروز دنیای اسلام دارد مشاهده می‌کند و آن، راه‌پیمایی اربعین است؛ وَاعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ... راه‌پیمایی اربعین قوت اسلام است، قوت حقیقت است، قوت جبهه مقاومت اسلامی است... امروز هم در دنیای پیچیده پرتبلیغات و پُر‌هایویی که بر بشریت حاکم است، این حرکت اربعین، یک فریاد رسا و یک رسانه بی‌همتا است... شما بدرستی گفتید: «الحسین یجمعنا»... حسین اجتماع عظیمی را درست میکند» (بیانات در مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه امام حسین علیه السلام، ۱۳۹۸/۰۷/۲۱).

رهبری، اربعین را یکی از مصادیق «قوت» در آیه ۶۰ سوره انفال می‌داند و تأکید می‌کند که این حرکت، نه تنها یک رسم زیارتی، بلکه قدرت نرم فرهنگی جهان اسلام است که با وجود سکوت و تحریف‌های رسانه‌های جهانی، هر سال گسترده‌تر و عمیق‌تر می‌شود و جهانیان را به سوی پیام عاشورا جذب می‌کند. این پدیده وحدت حسینی را در قالب حضور میلیونی از فرق مختلف اسلامی و حتی غیرمسلمانان به نمایش می‌گذارد.

۶. ریشه‌دار در حرکت زینب کبری و بازگشت زنده عاشورا به جهان

«از روز اوّل هم که اربعینی به وجود آمد، اهمّیت اوّلین اربعین به همین اندازه بود. اهمّیت اربعین اوّل این بود که رسانه پُر قدرت عاشورا است... رسانه حقیقی [یعنی] فریاد زینب کبری، فریاد حضرت سجّاد؛ در کجا؟ در کوفه، در شام، در آنجایی که ظلمات محض بود؛ این‌ها بزرگ‌ترین رسانه بود... آن روز اهل بیت علیهم السلام طوفانی به پا کردند با این حرکت چهل‌روزه... این حرکت عظیم اربعینی زینب کبری و

اهل بیت (علیهم السلام) بود» (بیانات در مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه امام حسین (علیه السلام)).
(۱۳۹۸/۰۷/۲۱).

رهبری، ریشه نهادینه شدن راه‌پیمایی اربعین را در حرکت رسانه‌ای و آگاهی‌بخشی خاندان پیامبر (ص) پس از شهادت امام حسین (علیه السلام) می‌داند و تصریح می‌کند که همان حرکت اربعین اول، نخستین مظهر رسانه انقلابی عاشورا بود که با فریاد زینب (س) و امام سجاد (علیه السلام)، حقیقت کربلا را در دل دشمن نیز زنده نگه داشت. امروز، همین جریان به‌شکلی ملیونی و جهانی ادامه یافته است.

۷. نعمتی الهی و پایدار جهان بشری

«حادثه راه‌پیمایی را شکر کنید. شکرش از جمله به این است که آن روحیات را، آن حالات را – که در این دو سه روزی که مشغول راه‌پیمایی بودید، آنجا مشاهده کردید یا احساس کردید – در خودتان نگه دارید؛ آن برادری را، آن مهربانی را، آن توجه به ولایت را، آن آماده شدن بدن برای تعب کشیدن را، آن ترجیح دادن زحمت کشیدن و عرق ریختن و راه رفتن بر راحتی و تنبلی را. در همه امور زندگی باید این را دنبال کرد؛ این می‌شود شکر... از جمله شاخه‌های شکر، یکی این است که این کار را برای کسانی که عاشق این کارند، آسان کنیم... این ان‌شاءالله یک نعمت پایدار خواهد بود» (بیانات در دیدار بسیجیان، ۱۳۹۵/۰۹/۰۳).

رهبری، راه‌پیمایی اربعین را یک نعمت الهی می‌شمارد که ثبات و استمرار آن مستلزم «شکر عملی» است؛ نه صرفاً قناعت کلامی. شکر این نعمت، نگهداری از ارزش‌هایی است که در این مسیر رشد می‌کند: برادری، مهربانی، ولایت‌مداری، جهاد نفس و ترجیح عسرت بر راحتی. رهبری همچنین، مسئولان را متکفل تسهیل مسیر برای زائران قرار می‌دهد.

۸. نمادی از تداوم فداکاری و نعمت‌های الهی منحصر به فرد

«وَالشِّفَاءَ فِي تُرْبَتِهِ... وَاجَابَةَ الدُّعَاءِ عِنْدَ قَبْرِهِ... وَلَا تُعَدُّ أَيَّامُ زَائِرِيهِ جَائِئاً وَرَاجِعاً مِنْ عُمْرِهِ... واقعاً یک موهبت بزرگ الهی را خدای متعال در اختیار اینهایی که خودشان را به پیاده‌روی اربعین می‌رسانند، گذاشته است» (شرح حدیثی از امام صادق علیه السلام درباره زیارت امام حسین علیه السلام، ۱۳۹۸/۰۷/۰۱).

رهبری با استناد به روایتی از امام صادق علیه السلام، بر این نکته تأکید می‌کند که زیارت اربعین، موهبتی الهی است که در آن شفا، اجابت دعا، و حتی «افزایش عمر روحانی» نصیب زائر می‌شود؛ و این ارزش‌ها، همراه با فداکاری راه‌پیمایان، پاداشی است که خداوند به عظمت شهادت حسین علیه السلام عطا فرموده است.

۹. نشانه‌ای از اراده الهی برای نصرت امت

«اربعین جهانی شد و جهانی‌تر هم خواهد شد؛ این خون حسین بن علی است که بعد از ۱۴۰۰ سال دارد می‌جوشد و روزبه‌روز تازه‌تر می‌شود... این آیت عظمای الهی است، این نشانه اراده الهی بر نصرت امت اسلامی است... راه‌پیمایی اربعین می‌تواند یک وسیله گویایی برای تحقق تمدن اسلامی باشد» (بیانات در دیدار جمعی از موکب‌داران عراقی، ۱۳۹۸/۰۶/۲۷).

رهبری، جهانی‌شدن اربعین را نشانه‌ای از زنده‌بودن پیام عاشورا پس از چهارده قرن می‌داند و آن را آیتی عظیم از اراده الهی برای یاری امت می‌شمارد. این حرکت فراتر از یک مراسم، به‌ابزاری برای تشکیل تمدن اسلامی جدید تبدیل شده است و پیوندهای عمیقی میان مسلمانان مختلف و حتی غیرمسلمانان ایجاد می‌کند.

۱۰. ارادت از درون خانه و اقتدای زینبی

«بعضی‌ها خب عاشق امام حسین هستند، عاشق اربعینند؛ [خب،] معلوم است، همه ما [هستیم]؛ حالا خیلی از شماها که خودتان رفته‌اید، بنده که محروم بودم و مشتاق هم بودم اما خب رفتن برای راه‌پیمایی اربعین، فقط متوقف به صلاح‌دید مسئولان

ستاد ملی مربوط به کرونا است. اگر گفتند نه باید همه تابع باشند، همه باید تسلیم باشند. اینکه مثلاً فرض کنید ما بلند شویم برویم لب مرز اظهار ارادت به حضرت بکنیم، نه [نمی‌شود]؛ از داخل خانه اظهار ارادت کنیم. دو سه زیارت مهم روز اربعین وارد است؛ روز اربعین، همه مردم بنشینند زیارت اربعین را با حال، با توجه بخوانند و شکوه کنند پیش امام حسین علیه السلام و بگویند یا سیدالشهداء، ما دل‌مان می‌خواست بیاییم، نشد، وضع این جوری است تا یک نظری بکنند، یک کمکی بکنند» (سخنرانی تلویزیونی رهبر انقلاب خطاب به ملت ایران، ۱۳۹۹/۰۶/۳۱).

رهبری در شرایط بحران همه‌گیری کرونا، شرکت در راه‌پیمایی اربعین را تابع صلاح‌دید مسئولان می‌داند و تأکید می‌کند که احترام به تصمیمات بهداشتی جزء وظیفه دینی و اجتماعی است. وی، در عین محرومانه‌دانستن خود از حضور فیزیکی، راه‌حلی معنوی اما پویا پیشنهاد می‌دهد: خواندن زیارت اربعین با حضور قلب و توجه کامل در خانه، به‌عنوان جایگزینی مشروع و پربار برای ابراز ارادت زمانی که حضور در کربلا میسر نیست. این نگاه، نشان‌دهنده هوشمندی فقهی و روحانی رهبری در جایگاهی است که میان تعظیم شعیره و رعایت ضرورت‌های اجتماعی، تعادل برقرار می‌شود.

۱۱. میراث تبیین و افشای حقیقت: پیروی از راه زینب کبری (س)

«[جوانان عزیز] به معنای واقعی کلمه خودتان را مجهز کنید و در این میدان وارد بشوید: در میدان تبیین و افشاگری، یعنی راهی که زینب کبری (سلام‌الله‌علیها) در این چهل روز [عاشورا تا اربعین] انجام داد. عظمت این چهل روز به خاطر کاری است که این بزرگوار و حضرت سجاد (سلام‌الله‌علیه) و بقیه‌ای که اطراف این‌ها [بودند] انجام دادند و سختی‌ها را تحمل کردند، و [اگر بخواهیم] با زبان روضه‌خوانی حرف بزنیم، در واقع در روز اربعین، زینب کبری آمد گزارش کار به امام حسین علیه السلام داد که این کارها را کردیم، این جور رفتیم، این جور تحمل کردیم و این جور بیان کردیم و تبیین کردیم» (بیانات رهبر انقلاب، ۱۴۰۰/۰۷/۰۵).

رهبری در سال ۱۴۰۰، حضور در اربعین را صرفاً به صورت فیزیکی محدود نمی‌کند، بلکه آن را یک مأموریت تبیینی و رسانه‌ای می‌داند که در حرکت حضرت زینب(س) و امام سجاد(ع) ریشه دارد. وی با تشبیه اربعین به «گزارش عملیاتی» زینب کبری(س) به امام حسین(ع) تأکید می‌کند که هرزائر اربعینی امروز، مأموریتی مشابه دارد. افشای حقیقت عاشورا، تبیین سیاست جبهه استکبار و مقاومت فرهنگی در برابر انحرافات جهانی. این نگاه، اربعین را از یک مراسم تکرار شونده به یک «میدان عمل هوشمندانه» تبدیل می‌کند که در آن هرگام، هر سخن و هر تصویر، بخشی از یک راهبرد تمدن‌سازی است.

۱۲. نوزایش و رنساس معنوی جهان بشری

«امروز شما در دنیا این را می‌بینید، قبل از دوران امام حسین(ع) هم این دوجبه‌ای وجود داشت، در زمان بعد از ایشان هم وجود داشته، امروز هم وجود دارد، تا آخر هم وجود خواهد داشت. در همه اینها «اِنِّی سِلِّمٌ لِمَنْ سَأَلَنِي»؛ با هر کسی که در جبهه شما است، من خوبم؛ «حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ»، با هر کسی که با جبهه شما می‌جنگد، می‌جنگم. این جنگ اشکال مختلفی دارد: در دوران شمشیر و نیزه یک جور است، در دوران اتم و هوش مصنوعی و امثال اینها یک جور دیگر است، ولی هست؛ در دوران تبلیغات به وسیله شعر و قصیده و حدیث و بیان کلمات یک جور است، در دوران اینترنت و کوانتوم و امثال اینها هم یک جور دیگر است، ولی هست؛ در دوران دانشجو بودن انسان یک جور است، در دوران مدیر شدن و مسئول شدن یک جور دیگر است؛ در همه‌ی احوال هست. «حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ» نباید فراموش بشود. «حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ» همیشه به معنای تفنگ به دست گرفتن نیست؛ به معنای درست اندیشیدن، درست سخن گفتن، درست شناسایی کردن، دقیق به هدف زدن است؛ «حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ» این جور است. بدانید وظیفه چیست، بشناسید راهی را که باید بیمایید. اگر این جور فکر کردیم،

این جور شناسایی کردیم، این جور همّت کردیم، زندگی معنا پیدا می‌کند، زندگی هدف پیدا می‌کند. پول لایق این نیست که هدف زندگی باشد؛ مقام و قدرت و موقعیتهای اجتماعی حقیرتر از آن هستند که هدف زندگی انسان قرار بگیرند. هدف زندگی بندگی است، رسیدن به خدا است. راهش هم فقط همین است: سلّمٌ لِمَنْ سَأَلَكُمْ وَحَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ» (۱۴۰۳/۰۶/۰۴).

بحث و نتیجه گیری

پدیده راه‌پیمایی اربعین در بازخوانی عمیق از سخنرانی‌های آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۳ تا ۱۴۰۴)، تنها یک مراسم زیارتی یا همایش عشق‌ورزانه نیست، بلکه سازوکاری هوشمند تمدنی است که در حرکت رسانه‌ای حضرت زینب(س) و امام سجاد(ع) ریشه دارد و در زمان حال، به‌عنوان یکی از متین‌ترین ابزارهای «قوت نرم» جهان اسلام در برابر جبهه استکبار جهانی عمل می‌کند. رهبری، این پدیده را در سه سطح وجودی- هویتی، سیاسی- مقاومتی، و تمدنی- فراکیهانی تبیین می‌کنند. این تحقیق به‌روش تحلیل مضمون، فاصله زمانی ۱۳۹۳ الی ۱۴۰۴ نشان داد که:

سطح اول: اربعین به‌مثابه بازتولید جهاد وجودی و بازآفرینی تعهد هویتی ابدی

در سطح هویتی، رهبری، اربعین را در تطبیق مستقیم با زیارت عاشورا قرار می‌دهند: «یا ابا عبدالله انّی سلّمٌ لِمَنْ سَأَلَكُمْ وَحَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ اِلی یوم القیامة». این عبارت به‌تعریف ایشان، یک عهد الهی غیرمنقضی است که مؤمن را در برابر دوجبهه «حسینی» و «یزیدی» قرار می‌دهد. این جبهه‌بندی برخلاف دوگانگی‌های اخلاقی سنتی، دارای ویژگی تغییرشکل‌پذیری هوشمند است: در عصر شمشیر، جنگ نظامی؛ در عصر اتم، جنگ فکری؛ در عصر تبلیغات، جنگ رسانه‌ای؛ در دانشگاه، جنگ علمی؛ در فضای فرهنگی، جنگ شناختی؛ اما در همه این عصرها، «حربٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ»، یعنی «درست‌اندیشیدن، درست‌سخن‌گفتن، درست‌شناسایی‌کردن، دقیق‌به‌هدف‌زدن» (بیانات، ۱۴۰۴/۰۹/۱۱). این تفسیر، جهاد حسینی را از «جنگ تفنگ‌به‌دست» به «جنگ آگاهی‌سازی» تبدیل می‌کند. پس اربعین، در این سطح، مراسمی نیست، بلکه تمرینی

وجودی است که در آن هرگام، هر نذر، هر سلام بر اهل بیت علیهم السلام، بخشی از استحکام هویت ولایی فرد است. هدف نهایی این جهاد، «بندگی» و «رسیدن به خدا» است؛ نه پول، مقام یا موقعیت.

سطح دوم: اربعین به مثابه قوت نرم اسلام و نمادی از وحدت عملی در برابر تفرقه افکنی نظام مند

در سطح سیاسی - فرهنگی، رهبری اربعین را در تطبیق مستقیم با آیه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» (انفال: ۶۰) قرار می دهند و آن را «یکی از مصادیق قوت» می دانند (بیانات، ۱۳۹۸/۰۷/۲۱). این «قوت»، در عصری که «توطئه سکوت» رسانه های غربی بر آن حاکم است، به صورت «فریادی رسا و رسانه ای بی همتا» ظهور پیدا می کند (بیانات، ۱۳۹۸/۰۷/۲۱). این قوت، برخلاف قوت های سنتی نظامی یا اقتصادی، از «حضور جمعی میلیونی عاری از منافع شخصی» سرچشمه می گیرد. رهبری تأکید می ورزند که این حرکت، «نه مخصوص شیعه بود، سنی ها هم بودند» (بیانات، ۱۳۹۳/۱۰/۱۹). حتی غیرمسلمانان نیز در آن شرکت می کنند. این وحدت بی سابقه، پاسخی عملی به توطئه های نظام مند دشمن برای «فرقه ای کردن امت» است. این سطح از تحلیل، با نظریه «سرمایه اجتماعی» پاتنم که بر اهمیت شبکه های میان ارجمنی تأکید دارد، هم راستاست، اما آن را به «سرمایه ولایی» ارتقا می دهد که ارتباط میان فرقه ای را بر پایه عشق به حسین علیه السلام می سازد.

سطح سوم: اربعین به مثابه میراث زینبی و مأموریتی رسانه ای برای تمدن سازی آینده

در سطح تمدنی، رهبری اربعین را در امتداد حرکت چهل روزه حضرت زینب (س) قرار می دهند و آن را «گزارش عملیاتی» او به امام حسین علیه السلام توصیف می کنند: «این کارها را کردیم، این جور رفتیم، این جور تحمل کردیم و این جور بیان کردیم و تبیین کردیم» (بیانات، ۱۴۰۰/۰۷/۰۵). این تصویرسازی، اربعین را از یک مراسم تکراری به «میدانی هوشمند برای افشای حقیقت» تبدیل می کند. در این سطح، هر زائر پیام رسی است که مأموریت دارد «حقیقت عاشورا» را در دنیایی که «پرتبلیغات و پُر هیاهویی است» (بیانات، ۱۳۹۸/۰۷/۲۱)، منتشر کند. رهبری بر این نکته تصریح می ورزند که «اهل فکر و فرهنگ» باید برای این حرکت «برنامه ریزی کنند» تا «معنا و مضمون آن روزبه روز بیشتر شود» (بیانات، ۱۳۹۸/۰۶/۲۷). این برنامه ریزی، هدفش «ایجاد تمدن اسلامی نوین» است.

چهارمین سطح (پیوندی): اربعین و شکر عملی؛ شرط پایداری یک نعمت الهی

در تمام سطوح، رهبری بر این نکته فقهی-معنوی تأکید می‌ورزند که اربعین یک «نعمت الهی» است که «شکر» آن، تنها با سجده قلبی نیست، بلکه با «نگه‌داشتن روحیات» آن در تمام ابعاد زندگی است: «آن برادری را، آن مهربانی را، آن توجه به ولایت را، آن آماده‌شدن بدن برای تعب کشیدن را، آن ترجیح دادن زحمت کشیدن و عرق ریختن و راه رفتن بر راحتی و تنبلی را» (بیانات، ۱۳۹۵/۰۹/۰۳). این «شکر عملی»، همان «سرمایه اخلاقی» است که پایه همکاری‌های اجتماعی و در اندیشه رهبری این سرمایه، بر پایه «ولایت» استوار است.

منابع

- احمدپور، ع. (۱۴۰۳)، نقش فرهنگ شهادت در حفظ نظام و پایداری انقلاب اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری، فصلنامه مطالعات دفاع مقدس، دوره ۱۰، ۹-۳۶.
- اردو، ف. و ا.، عرب‌زاده (۱۴۰۲)، تجلی اربعین حسینی از منظر ولایتمداری، پژوهش‌نامه معارف حسینی، ۸ (۳۱)، ۷-۲۶.
- اکوانی، ع. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر راهپیمایی اربعین حسینی در ترویج فرهنگ حسینی و تمدن شیعی، نشریه نخبگان علوم و مهندسی، ۵ (۵)، ۱۳۱-۱۳۸.
- آقایی، م و ز، غفاری هش‌جین (۱۳۹۷)، پیاده‌روی اربعین حسینی به‌مثابه جنبش اجتماعی، مجله دانش سیاسی، ۱۴ (۱)، ۱-۲۱.
- پرویش، م. (۱۳۹۸)، بررسی ظرفیت‌های تمدن‌سازی در جهان اسلام با تکیه بر پیاده‌روی اربعین، نشریه علم و تمدن در اسلام، (۲)، ۳۰-۴۷.
- حمیدی، ع.؛ ب.، نیک‌بخش و م.، جلالی (۱۴۰۲)، بررسی دستاوردهای اجتماعی- حقوقی مراسم اربعین حسینی (علیه السلام) با تأکید بر مقوله سرمایه اجتماعی، فصلنامه اسلام و مطالعات اجتماعی، ۱۱ (۱)، ۳۴-۶۵.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۵)، سخنرانی در دیدار خانواده‌های شهدا (۱۴ خرداد ۱۳۹۵)، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۴۰۳۸>

- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷)، دیدار با نوجوان شطرنج‌باز آقای آراین غلامی (۱۳ آبان ۱۳۹۷)، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۴۱۷۷۰>.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۸)، بیانات درباره مسائل پیش‌آمده پس از اجرای طرح مدیریت مصرف سوخت (۲۶ آبان ۱۳۹۸)، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۴۴۰۱۸>.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۵۹)، حکومت اسلامی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۶۰)، صحیفه نور، جلد ۱۴، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- زیرکی حیدری، ع. و م.، الماسی (۱۳۹۵)، ریشه‌یابی فرهنگ شهادت‌طلبی رزمندگان اسلام در منظومه افکار امام خمینی (ره)، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، (۴۷)، ۱۴۷.
- صادق‌زاده، م. ع. (۱۴۰۴)، دیپلماسی گفتمانی اربعین؛ نقشه راه جهانی‌شدن فرهنگ حسینی با تأکید بر بیانات مقام معظم رهبری، نشریه دولت‌پژوهی ایران معاصر، ۱۱ (۱)، ۱۰۹-۱۳۶.
- صبوری کزج، پ.؛ س.م.ر.، رشیدی آل‌هاشم و ج.، صبوری کزج (۱۴۰۱)، تحلیل پدیدارشناسی فرهنگ ایثار و شهادت در وصیت‌نامه‌های شهدای دفاع مقدس، نشریه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، (۲۶)، ۳۲۵-۳۴۶.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۴)، المیزان فی تفسیر القرآن، جلد ۳، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- غفاری هشجین، ز و ح.، محمدمیرزائی (۱۴۰۰)، ابعاد و ظرفیت‌های ضد استکباری پیاده‌روی اربعین حسینی براساس دیدگاه‌های مقام معظم رهبری، نشریه مطالعات بیداری اسلامی، (۲۱)، ۴۹-۷۳.
- غیاثی، ه.؛ م.، برزویی و ا.، نصیری (۱۴۰۰)، واکاوی اثرهای مناسک دینی در زیست خانوادگی؛ مورد مطالعه آیین پیاده‌روی زیارت اربعین حسینی. فصلنامه مطالعات فرهنگ-ارتباطات، (۵۶)، ۲۱۹-۲۴۰.
- گل‌محمدی، ح. و ا.، متقی (۱۴۰۲)، نقش راهپیمایی اربعین در دیپلماسی عمومی ایران، نشریه سیاست متعالیه، (۴۰)، ۲۸۷-۳۰۳.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۰)، شهادت، تهران، انتشارات صدرا.

- موسوی، س.ر. و س.م.، موسوی (۱۴۰۳)، هویت و کارکرد اربعین حسینی در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، پژوهش‌نامه معارف حسینی، ۹ (۳۴)، ۶۳-۸۴.
- موسوی، س.م. و ر.، بیات (۱۳۹۷)، کاوشی در آیین پیاده‌روی اربعین حسینی و اثرگذاری کارکردهای اجتماعی و سیاسی آن، پژوهش‌نامه فرهنگ و رسانه (نامه فرهنگ و ارتباطات)، ۳ (۱)، ۹۳-۱۱۶.
- نیستانی، غ.ع.؛ م.ح.، پوریانی و ح.، اژدری‌زاده (۱۴۰۲)، تحلیلی جامعه‌شناختی بر کارکردهای تمدنی راهپیمایی اربعین امام حسین علیه‌السلام، نشریه علم و تمدن در اسلام، (۱۵)، ۷۸-۱۰۶.
- Fischer, M. M. J. (1980). *Iran: From Religious Dispute to Revolution*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Roy, O. (2004). *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*. New York: Columbia University Press.
- Scott, J. C. (1990). *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven: Yale University Press.

